

Radomil Hradil

Nástup písma

Dříve než se pokusíme ztuhnout atmosféru, kterou jsme zde posud vykřesovali, v určitou charakteristiku raného lidského vědomí, podívejme se ještě na přelom, který u našich předků nalzáme na pomezí doby takzvaně předhistorické a historické. Tento předěl, vyznačující se zejména nástupem písma, respektive písemnictvím, je v první řadě předělem ve vývoji lidského vědomí. Z doby před příchodem křesťanství nemáme prakticky žádné písemné dokumenty, ale i z dalších století je jich k dispozici jen velmi malé množství - v porovnání s obrovským množstvím písemných zpráv, které produkuje naše současná společnost. Je zřejmé, že vědomí předkřesťanských Slovanů nebylo uzpůsobeno k tomu, aby si poradilo s písmem, a tento stav víceméně přetrvával ještě velmi dlouho po vítězném nástupu křesťanství. Chceme-li si udělat náležitou představu o tomto předělu, musíme si blíže uvědomit, co se v nás odehrává, když čteme. Čteme sice prakticky neustále a přečíst slogan na billboardu, který v autě míváme, je otázkou pouhého zlomku vteřiny, nicméně málokdy si uvědomujeme, co při tom vlastně vykonáváme.

Především musíme v duchu, ve své mysli spojit příslušnou hlásku s daným grafickým znakem, písmenem. Zkusme si jen uvědomit, jaký je v tom rozdíl, jak rozdílné jsou to světy: živá, lidským hlasem vyslovená hláska, například Á písmeno, které má tuto hlásku na základě jakési dohody vyjádřit: Á, tedy dvě sbíhající se úsečky spojené třetí, nad nimi menší čárka, která znamená prodloužení. Nacházíme nějakou spojitost mezi grafickou podobou tohoto písmene a kvalitou této hlásky? Stěžlí, nemluvě o tom, že v psané podobě vypadá zase jinak a že i v tištěné podobě se liší malé „a“ od velkého. Člověk, který nezná písmo, žije se skutečnou kvalitou hlásek jakožto formovaných zvuků, jimiž se projevuje lidské nitro. Kdo se v tom poněkud cvičí, může vnímat živou kvalitu těchto hlásek - a na druhé straně pak ustrnutí, smrt, kterou hlásky doznají, jsou-li zapsány. Něco, co se chvěje v éteru a vyjadřuje kosmické kvality, má najednou podobu nehybných čárek a obloučků!

Ke čtení však nestačí naučit se hlásky přiřazovat k dohodnutým značkám, musíme je umět spojit ve slova, a ychom nečetli například „v-o-d-a“ ale „voda“. A ani jednotlivá slova nám nedají smysl, nespojíme-li je v duchu ve věty. Vidíme, že čtení je vlastně skládání, byť u zkušeného čtenáře bleskurychlé, probíhající na několika úrovních. Avšak prvotní lidská mysl neskládá! Prvotní lidská mysl žije v celcích, které jsou samy o sobě organismy, jež mají původ v duchovním světě a nevznikají skládáním. Aby člověk mohl číst, musí v zásadě obrátit směr svého pojmání světa jdoucí původně od celku k jednotlivosti, a začít skládat celek z jednotlivostí. To je obrovský předěl ve vývoji vědomí. Čtení je tak nesmírně abstraktní a intelektuální činností; vědomí, které je dosud imaginativní, nikoli ještě intelektuální, číst nemůže. Čtení vyžaduje již určitou intelektualizaci vědomí, kterou pak ale samo obrovsky posiluje, umocňuje.

Tato intelektualizace zároveň přináší oslabení imaginativních sil a tím i schopnosti vzpomínání si. I když nám to z naší dnešní pozice bude připadat nepravděpodobné, byly pro někdejší vědomí vzpomínky, vynořující se vzpomínkové obrazy, něčím daleko přirozenějším než dnes, lidé si prostě mnohem více pamatovali, nebo lépe řečeno, si mnohem snadněji vybavovali vzpomínky. - Na tomto místě můžeme opět připomenout Caesarovy Paměti o válce galské, v nichž se autor, římský intelektuál, pozastavuje nad tím, že keltští druidové nedovolují zaznamenat

svou nauku písemně, ale předávají ji žákům ve slovní podobě ve formě veršů, a to i po dvacet let. Jednu z příčin spatřuje v tom, že chtějí, aby si žáci cvičili paměť a nespolehnali se na písemné záznamy. Jaké to nepochopení! Ve skutečnosti nešlo o paměť - paměť jakožto úložiště hotových, vlastně mrtvých vzpomínek, jakýchsi záznamů událostí, zná jen intelektuální vědomí; v imaginativním vědomí naproti tomu žijí obrazy vzpomínek. A aby mohly žít, k tomu je nutná jistá pohyblivost éterného těla, kterou již intelektuální člověk postrádá. Proto se druidové bránili intelektualizaci, neboť nechtěli o tuto pohyblivost přijít a spolu s ní ani o možnost přístupu do duchovního světa, do světa praobrazů a idejí všech věcí.

V této souvislosti se můžeme zmínit také o keltských bardech, pěvcích, kteří putovali od osady k osadě a recitovali, respektive zpívali zde příběhy, často báje o vzniku světa, lidstva či národa. I oni tyto eposy zpívali - jak dnes říkáme - z paměti, a to po mnoho hodin, nešlo však o memorování naučených textů, tisíců a tisíců veršů, nýbrž o jakousi interpretaci imaginací duchovního světa, prováděnou ve zvláštním stavu vědomí, v jistém vytržení. Tento způsob podání příběhů neznáme jen u Keltů; finský folklorista Elias Lönnrot (1802-1884), který ze ság posbíraných ve finské a ruské Karélii sestavil finský národní epos Kalevala, se s posledními bardy setkal ještě v roce 1830. Popisuje, jak se na kopci mimo osadu sešla celá ves, byl rozdělán oheň, a jakmile se slunce dotklo obzoru, posadili se oba bardi proti sobě, drželi se za ruce a recitovali, přičemž se v rytmu zpěvu kolébali ze strany na stranu. Zpívali tak celé hodiny, jen s malými přestávkami na pití, a oněměli teprve s východem slunce. S něčím podobným se setkáváme u východosibiřských Jakutů a jejich hrdinských a mytologických eposů zvaných oloncholor. I ty bývaly přednášeny po celou noc, někdy i několik nocí po sobě, zvláštní technikou melodického přednesu zvanou kylyhak. V těchto odlehlých končinách se toto umění ve své původní podobě zachovalo dokonce až do začátku 20. století. Je příznačné, že poté, co pak byly písně jakutských bardů (takzvaných olonchosutů) zaznamenány na gramofonové desky a tím jaksí intelektualizovány a umrtveny, původní umění zaniká a dnešní pěvci již „jen zpětně interpretují texty zapsané na začátku 20. století“.

Vraťme se však do našich krajů. Až do 9. či 10. století zde tedy žijí lidé, kteří písmo nepoužívají, byť jsou to panovníci nebo kněží. Dnešní historická věda pracuje pouze s písemnými dokumenty; nejlépe s takovými, které se vzájemně potvrzují, a před dobou, z níž takové dokumenty nemáme, stojí jaksí bezradně, ba staví se k ní až skepticky, takže nakonec zpochybňuje existenci mnohého, co žije v imaginativním povědomí národa jako mýty o prvopočátcích našich dějin. Jako by prehistorická doba vlastně ani neexistovala a jediné spolehlivé zprávy nám o ní může podat jen archeologie, která ovšem vykopává pouze mrtvé stopy, jakousi strusku někdejšího života - do níž se však velmi pohodlně vejdu naše intelektuální představy o životě lidí tenkrát...

Zmiňovaný předěl je charakterizovaný ještě dalšími znaky:

- vedle výskytu písma, respektive písemnictví,
- navíc často latinského, tedy vedeného v cizí, pro duši tehdejšího slovanského člověka naprosto mrtvé řeči,
- zaznamenáváme také například přechod od kruhové architektury k čtyřhranné, což je patrné na přechodu od rotund k bazilikám,
- a kult se přesouvá, mnohdy násilně, z volné přírody do kostelů.

Co z toho vyplývá pro naše bádání o stavu lidského vědomí a jeho vývoji? V této době zaznamenáváme významný předěl, kdy:

- lidé přestávají, jak jsme si uvedli, pojímat svět od celku k jednotlivostem a tento směr se obrací;

- jejich vnitřní prožívání přestává mít podobu kol, cyklů, ale získává lineární charakter; čas se napřimuje a začíná směřovat odněkud někam, stejně jako život lidí;
- lidé ztrácejí bezprostřední kontakt s božstvy, přestávají je vnímat za vším, co je obklopuje, a pro jejich prožitek se musí odebírat do kostelů;
- tento prožitek je prožitkem posvátnosti - svět přestává být pro člověka posvátný, tajemný (tj. ukrywající v sobě tajemství, kouzlo), ale „odkouzluje“ se; život se sekularizuje.